

MEVLÂNÂ ARAŐTIRMALARI

3

Editör:

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

Mevlânâ Araştırmaları 3

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk

Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç

Doç. Dr. Derya Örs

Prof. Dr. Adnan Karaismailođlu

Redaktör

Yrd. Doç. Dr. Bilal Çakıcı

Akçađ Yayınları: 958

Türk Halk Edebiyatı: 56

ISBN: 978-975-338-959-4

©Bu kitabın bütün hakları Akçađ A.Ş.'ne aittir.

Kapak: Emin Bebek

Sayfa Düzeni: Akçađ Dizgi Ünitesi

Baskı: Erek Matbaası - 342 31 01

1. Baskı / Ankara 2009

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 11382

Akçađ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Tuna Cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 – 433 86 51

Faks: 432 28 52

www.akcag.com.tr

akcag@akcag.com.tr

GÜNÜMÜZ AFGANİSTAN'INDA MEVLÂNÂ

Hafız Bek*
Metin Ceylan**

Afganistan ve Belh

Afganistan 65.000 kilometre kare yüz ölçümüne sahip bir ülkedir. Afganistan güney Asya'da yer alan etrafı dağlarla çevrili ve tarihi bir ülkedir. Eskiden kuzeyden Ceyhun Nehri (Amuderya) ve güneyden de Hint Okyanusu, sınırları biliniyordu. Özellikle Babür imparatorluğunun zamanında en önemli kentlerinden biri Kabil şehri idi. Günümüzde Kabil'in en güzel bölgelerinden birinde yer alan ve kendi vasiyeti üzerine Babür adına yapılan bir bağ bulunmaktadır. Babür'ün mezarının bulunduğu bu bağ, özellikle toplanan yardımlarla restore edilmiş olup ziyaretçilere açıktır.

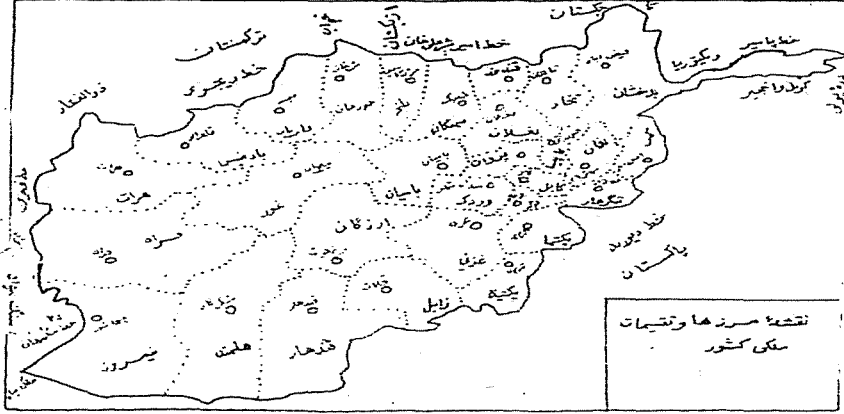
Bu günkü Afganistan'ın sınırları **kuzeyden** 1873 yılında 1.888 km olarak Ceyhun Nehri (Amuderya) olarak belirlenmiştir. Her ne kadar günümüzde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan eski Rus ve Sovyetler birliğinden ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etseler de sınırlar hala aynı şekilde korunmaktadır. **Güneyden** Emir Abdurrahman Han zamanında İngilizlerin hâkimiyeti altındaki Hint devleti ile yapılan anlaşmanın adı Diyorend çizgisi (Hat-i Diyorend/The Durand Line) olarak adlandırılmaktadır. Bu anlaşma ile çizilen sınır yaklaşık 2.000 km'dir. İngilizlerin bölgeyi terk etmesinden sonra bu sınır Afganistan-Pakistan sınırı olarak kalmıştır. Afganistan'ın **batı** sınırı ise 1935 yılında Türkiye'nin arabuluculuğu ile General Fahreddin tarafından Afganistan ve İran olarak belirlenmiştir. **Kuzey doğu** sınırları ise 1895 yılında Pamir çizgisi (Hat-i Pamir) olarak Çin ile Afganistan arasında tespit edilmiştir. Afganistan Çin arasındaki sınırın mesafesi 85 km'dir.¹

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Öğretim Üyesi, hafiz.bek@usak.edu.tr

** Öğretim görevlisi, Uşak Üniversitesi, metinceylan25@hotmail.com

¹ Safi, Lütfullah, Coğrafya-yi Umûmi-yi Afgânistân, s. 15

Afganistan kara iklimine sahip bir ülkedir. Tarım bu ülkenin en büyük gelir kaynağıdır ve halkın çoğu tarım işleriyle meşgul olup ülkenin ihracatının önemli bir kısmını tarım ürünleri oluşturmaktadır.²

Kaynakça: Safi, Lütfullah, s.17,

Gazi Emanullah Han'ın iktidara gelmesi ve oluşturduğu anayasal sistemde Afganistan 1. Kabil, 2. Kandahar, 3. Herat, 4. Türkistan olarak 4 bölge şeklinde yönetilmekteydi. 1964 yılında devlet halkın sorunlarını çözmek için Afganistan'ı 29 il'e ayırdı.³

Ülkenin kuruluşundan bu yana tam olarak sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak tahmini olarak ülkede 15 ile 20 milyon arasında bir nüfusun yaşadığı varsayılıyor. Günümüz Afganistan'ında 20 devlet üniversitesi faaliyet göstermektedir. Bunların 4'ü başkent Kabil'de diğerleri ise farklı 16 ildedir. Son yıllarda özel sektör de devreye girmiş bulunmaktadır.

Belh vilayeti eski yönetim şekline göre Türkistan bölgesinde yer almaktaydı. Yeni bölge paylaşımına göre Belh ayrı bir il olarak kendi sınırları içinde şekillenmektedir. Belh, kuzeyden Ceyhun (Amuderya) ile sınırları olan bir vilayettir. Belh şehri tarihi bir şehirdir. Sultan Mahmut döneminde birçok çaba harcanarak şehir, mamur hale getirilmiştir. Moğolların istilası ile Belh yerle bir olmuştur. Sultan Hüseyin Baykara'nın döneminde Sultan Sancar'ın tasnif ettiği bir kitap ortaya çıkmıştır. Bu kitap'ta Hoca Hayran bölgesinde Ebutalibin oğlu Ali (Hazreti Ali)'nin mezarının bulunduğu yazılmaktaydı. Sultan Hüseyin Baykara, zamanın bilginlerini, ayanlarını ve söz sahi-

² Gubâr, Mîr Gulâm Muhammed, *Afgânistân Der Mesîr-i Târîh*, S.16

³ Safi, Lütfullah, *Coğrafyâ-yi Umûmi-yi Afgânistân*, s. 25

bi kişileri bir araya toplamış ve Hoca Hayran bölgesini genişçe araştırmıştır. Araştırma sonucu kitapta belirtildiği gibi bir kümbet bulunmuş ve içinde bir merked (mezar) ortaya çıkmıştır. Daha sonra mezarın altı kazılmış ve yazılı beyaz taş bir levha bulunmuştur. Levha'da "Bu, Hazreti Ali'nin mezarıdır" yazılmaktaymış. Sonra Sultan Hüseyin bu mezarın üstünün yeniden yapılmasını ve yanında bir cami inşa edilmesini emretmiştir.⁴ Günümüzde bu şehir "Mezar- i Şerif" adıyla anılmaktadır ve Belh iliinin merkezi haline gelmiştir. Belh, Kabil'in kuzeyinde Pervan, Pul-u humri, ve Semengan ilinden sonra yer alan ünlü ve tarihi bir vilayettir. Halkın çoğu tarımla meşgul olmaktadır. Belh'de bir takım tarihi medrese ve dergâhlar bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde Belh Üniversitesi adında bir üniversite de yer almaktadır.

Şehir bir başka açıdan Mezar-i Şerif'i (Kutsal Mezar) içinde barındırması sebebiyle ülkenin birçok yerinden, özellikle ilkbaharda kırmızı gül adındaki piknik mevsimi dolayısıyla yerli ziyaretçilerin akınına uğramaktadır. İlkbaharda Afganistan'ın dört bir yanından insanlar Hz Ali'nin mezarına gelerek kırlara çıkarlar. Kırlarda çıkan kırmızı gülleri seyrederek oyunlar oynarlar ve piknikler düzenlerler. Bu arada âşıklar da çeşitli şarkılar söylerler. Bu şarkıların aslı Farsça olan en ünlüsü şudur: "*Gel gidelim mezara Molla Muhammed Can kırmızı gülleri izlemeye vah vah Dilbercan*" dır.

Belh tarihte İpek yolunun bir parçası olduğu gibi, günümüzde de önemini korumaktadır. Özellikle ticari anlamda Afganistan'ın önemli kentlerinden biridir. Özbekistan sınırında yer alması nedeniyle orta Asya'yı Pakistan yolu ile sıcak denizlere bağlayan mühim bir şehir olma özelliğini devam ettirmektedir.

Afganistan ve Mevlana

Mevlana'ya karşı Türkiye'de gösterilen büyük ilginin benzeri Afganistan'da da görülmektedir. Halkın Mevlana'ya karşı ciddi bir teveccühü vardır. Bunu günlük yaşam içerisinde görmek mümkündür. Afganistan Milli Radyosu sabah programında Mevlana'nın Mesnevi'sinden örnek beyitlerle yayına başlar. Afgan halkının hayatında Mevlana'nın birçok söylemine rastlamak mümkündür. Buna karşılık Afgan yazarları, düşünürleri, entelektüelleri nezdinde Mevlana'nın yeri, Mevlana'ya bakış tarzları, onu değerlendirme biçimleri, eserlerinden esinlenmeleri nasıl olmuştur? Bu konuların Afganistan'da araştırılması Türkiye'deki Mevlana'yla ilgili yapılan araştırmalara önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırma Afganistan'ın baş-

⁴ Gubâr, Mîr Gulâm Muhammed, Târih-i Coğraya-yi Afgânistân, s.192.

kenti Kabil'de bulunan Milli Kütüphanede, Mevlana ile ilgili Farsça olarak yazılmış olan eserlerin incelenmesini kapsamaktadır. Araştırma, Afganistan'a gidilerek Kabil'deki Kabil Üniversitesi, Kabil Milli kütüphanesi ve Belh'deki yapılan çalışmalarla belgelenmiştir. Araştırma sonucu elde edilen, yazılı belgeler ve gözlemler fotoğraflarla sunuma hazır hale getirilmiştir.

1. Kabil Üniversitesi kütüphanesinde Mevlana ile ilgili kaynakları araştırma çalışmasında sınırlı sayıda esere rastlanmıştır. Tabii bu durum ülkenin geçirdiği savaşlar, devam eden şartların etkileri ve uzantılarına bağlanabilir. Çalışmaya öncelikle Kabil Üniversitesinde bulunan Türkoloji bölümü ziyaret edilmekle başlanmıştır. Kabil Üniversitesinde Edebiyat Fakültesi, Dünya Dilleri Anabilim Dalı arasında 19. Yüzyılda açılan daha sonra 1979 yılı Afganistan'ın Rus işgali sonrası kapanan Türk Dili ve Edebiyatı bölümü 2000 Yılında tekrar hizmet vermeye başlamıştır. Kabilde bulunan bu Türk Dili bölümünün eğitime devam etmesine TİKA ve Türk Büyük Elçiliği de katkıda bulunmaktadır. Bu bölüm kendi içinde küçük bir kütüphaneye sahiptir. Ama Mevlana ile ilgili kayda değer bir eseri araştırmak için Kabil Üniversitesi genel kütüphanesine uğramak gerekir.

Kabil Üniversitesinin içinde yer alan bu kütüphane geniş alana, önceden yapılmış zengin bir yapı ve görünüme sahip bir kütüphanedir. Kabil Üniversitesi 1932 yılında faaliyete başlamıştır.⁵ Kabil Üniversitesi Kütüphanesi de bu tarihten itibaren açılmış olmasına rağmen Afganistan'da yaşanan savaşlarda defalarca yağma, yangın ve yıkımlara maruz kalmıştır. Bu şartlar kütüphane'nin çalışmalarını aksatmakla kalmayıp gelişerek daha iyi hizmet vermesini de engellemiştir. Şu an Kütüphane'de yeterli kaynağın bulunmaması veya çalışanların yeterli bilgiye sahip olmamaları, dolayısıyla gerekli ve kaliteli hizmet verememeleri bu sebeplere bağlanabilir. Ayrıca devlet yetkililerinin ülke eğitimine veya Üniversitenin gelişimine katkı yapmamaları veya yapamamaları önemli nedenlerden sayılabilir.

Kütüphane'nin birinci katının giriş kısmında kurumun idare bölümü bulunmaktadır. Aynı katın ilerleyen bölümlerinde ise öğrencilere sunulan kitaplar yer almaktadır. Sol bölümde edebiyat kitapları, sağ bölümde tarih, coğrafiye, din, felsefe grubu, genel ders kitapları ve diğer kitaplar yer almaktadır. Kütüphane'nin ikinci katında ise Afganistan'ı tanıma bölümü yer almaktadır. Bu bölümde Afganistan'la ilgili yazılan tarih, coğrafya, sanat, edebiyat, siyaset, güncel kitaplar ve gazeteler yer almaktadır. Ayrıca kütüphane'nin fotokopi çekimleri de burada gerçekleştirilmektedir.

⁵ Katalâk Pohantûn-i Kâbil, s. 5

Yaptığımız araştırma sonucu “Neynâme” isminde Kabil’de basılan esere, “Şemsi Tebrizi’nin Külliyyatından Seçme Gazeller” ile “Mevlana Celaladdin Belhî Sûff ve Kelam Bilginleri” başlığında Pakistan’da basılan iki esere rastladık. Ayrıca “Mesnevi”nin birkaç baskısı ile “İran Edebiyatı Tarihi”, “Mesneviden Seçme Hikâyeler” ve “Mesnevi’nin Tefsiri”, başlığında İran’da Mevlana ile ilgili 9 eser tespit ettik.

2. Afganistan- Kabil Milli Kütüphanesi 1920 yılında zamanın ünlü kralı Gazi Amanullah Han desteği ile kurulup faaliyete başlamış. Bu kütüphanenin kuruluş aşamasında Gazi Amanullah Han’ın kendi kütüphanesinden katkılar yaparak desteklemesi zamanın yönetiminin okumaya verdiği önem ve büyük bir çaba olarak görülebilmektedir.⁶ Fakat 1979 Rus işgali, daha sonra devam eden iç savaşlar, işgaller kütüphanenin zenginliğini, faaliyetini, hizmetini ve gelişmesini olumsuz etkilemiştir.

Kabil Milli Kütüphanesi Kabil şehrinin merkez’indedir. Yaklaşık 4 dönümlük bir alanda yer alan Kabil Milli Kütüphanesi, üç katlı bir binada hizmet vermektedir. Kütüphane idaresi bu binanın ikinci katında bulunmaktadır. Farklı bölümlere ayrılmak üzere her kat içinde, edebiyat, tarih, din, coğrafya, felsefe, tıp, mühendislik ve saire, ayrıca süreli yayınlar olmak üzere çeşitli bölümler hizmet vermektedir. Bu binanın 3. katında haftada iki gün olmak üzere Gulam Haydar Vucûdî isminde bir edebiyat üstadı tarafından Mesnevi dersleri verilmektedir.

Gulam Haydar Vucûdî 81. Yaşında olup Afganistan’ın Pervan İli’nin Penjšir ilçesinde doğmuştur. Eğitimine Penjšir ilçesinde özel hocası olan babasının desteğiyle başlamıştır. Kendisi çocukluğundan itibaren okumaya, özellikle Mesnevi’ye karşı çok ilgi duyduğunu belirtmektedir. Afganistan’ın Pervan İli’nde Peştun ve Tacik asıllı olanlar yaşamaktadır. Ancak Pervan İli’nin Penjšir ilçesinde sadece Tacik asıllı olanlar yaşamaktadır. Gulam Haydar Vucûdî bey de Afganistan’ın Tacik asıllı vatandaşlarındanır.

Bu kütüphanedeki çalışmamıza, hem tanışmak hem de genel bilgi alabilmek için kütüphane müdürüyle görüşmekle başladık. Kütüphane müdürü, Türkiye’ye ve Türk halkına özel ilgisi olduğundan ayrıca Mevlana’ya karşı sevgisinden dolayı gönüllü olarak çalışmalarımızı destekleyeceğini ifade etti.

Araştırmaya kütüphane’nin 2. Katındaki edebiyat bölümünde başladık. Edebiyat bölümü bir odadan oluşmakta yaklaşık 2.000 eserin üzerinde kaynağa sahip ve 3 kişi çalışanı bulunmaktadır. Bu odanın 7 rafında Mevlana ile

⁶ Hâşimî, M. H, Târîh-i Muhtasar-i Kitaphânehâ Der Afgânistân, s. 65.

ilgili eserler yer almaktadır. Kabil Üniversitesi ile karşılaştığımızda daha zengin olduğunu gördük, fakat temizlik ve eserlerin korunması hususunda gerekli itinanın gösterilmediğini müşahade ettik. Çalışanların motivasyonunun düşüklüğü, işe karşı az ilgileri, hayat şartlarının zorluğuna, yaşanan savaşa ve sonrası yetersizliklere bağlanmaktadır. Ayrıca devlet, ülkenin imarı ve inşasının yanında emniyet sorunlarının çözümünü henüz sağlamadığından Afgan vatandaşlarının hayata bakışı, günü geçirmek ve anı güven içinde yaşamaktan ibarettir. Bu yüzden eğitim ve öğretimle ilgili çalışmalar çok cılız ve yetersiz kalmaktadır.

Kabil Milli Kütüphane'sinde Mevlana ile ilgili yaptığımız araştırmada 8'i Kabilde, 4'ü Pakistan'da, 2'si Türkiye'de ve 61'i İran'da basılmış olmak üzere toplam 75 esere ulaştık.

Mesnevi Dersleri

Mesnevi dersleri Kabil Milli Kütüphane'de 3. katta Gulam Haydar Vücûdî tarafından haftada iki gün olmak üzere pazartesi ve perşembe günleri verilmektedir. Derslere toplumun değişik kesimlerinden öğrenciler, kütüphane çalışanları, diğer kamu kurumlarında çalışanlar ve halk katılabilmektedir. Vücûdî Bey'in ifadesine göre; ülkede yaygın olarak yaşanılmakta olan savaş ve onun etkileri, halkı okuma ve diğer benzeri çalışmalardan alıkoymaktadır. Hatta ülkede var olan savaş ve canlı bombalar dolayısıyla bazı kişiler bu çalışmalara katılamamaktadır. Oysa Afgan Halkı Mevlana ve Mevlana'nın eserlerini tanıma ve okumaya çok ilgilidir. Vücûdî Bey'e göre Afganistan'ın köylerinde hala Mesnevi geceleri düzenlenmektedir. Kendisini de gerek yurt içinden gerek yurt dışından birçok araştırmacı ve Mevlana gönüllüsü ziyaret etmektedir. Özel bir mekân bulamadıklarından dolayı bir süredir Kabil Milli kütüphanesinde Mesnevi derslerini sürdürmektedir. Bizim katıldığımız derslerde 20 kişiye yakın dinleyicinin hazır bulunduğu şahit olduk. Katıldığımız derslerden fotoğraflar çekmeye çalıştık aşağıda bu resimlerden bir kaçını ve Mevlana'nın babasının Sultanü'l-ulema (Âlimlerin Sultanı) unvanı ile tanınmış, Muhammed Bahaeddin Veled'in Belh'teki Medrese'sinin veya dergâhının kalıntılarının birkaç resmi yer almaktadır. Her ne kadar bu dergâhın Mevlana'nın babasına ait olduğuna dair resmi bir belge bulunmasa da halk bu dergâhın Belh'te gösterdikleri yerde olduğuna inanmaktadır. TİKA tarafından bölgede araştırma yapan kişiler de soru sorduklarında aynı cevaplarla karşılaşmıştır.

Kabil Milli Kütüphanesi ve Kabil Üniversitesi kütüphanede bulunan Mevlana ile ilgili Afganistan'da yazılmış eserler:

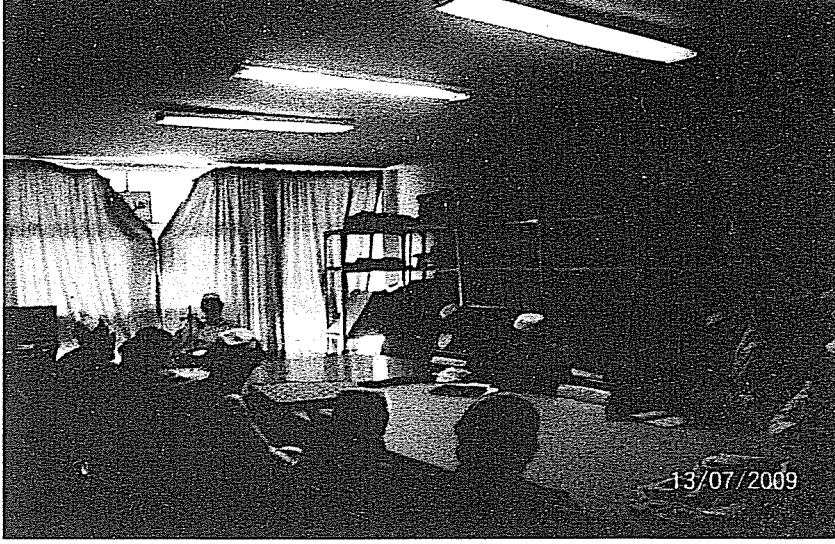
1. Neynâme tahşiye ve t'alîk ez üstâd Halîlullah Halîlî, 1370 hicrî şemsî, ez neşerât-i Encümen-i târih ve edebiyat-ı Afğânistân Akademi-yi Cumhuriyet-i Afğânistân
2. Gûzîde-i ğazaliyât-ı külliyyât-ı Şems-i Tebrîzî, eser: Mevlânâ Celâleddîn Belhî, be kûşîş-i Dr. Muhammed Halîm Tenvîr, çâp-ı evvel 1386/2007, Cumhûri-yi İslâmî-yi Afğânistân, Vezâret-i İttılaât ve Ferheng, Çâphâne-i matbaa-i san'atî-i Câvid, Uzunluk: 31 cm, genişlik: 23 cm, Kalınlık: 4 cm.
3. Mevlânâ Celâleddîn Belhî Meyân-i Sûfiye ve Ulemâ-yi Kelâm, te'lîf: Dr. İnâyetullah İblâğ, çâp-ı devvûm, cevzâ 1380 hicrî şemsî, nâşir: Müessese-i İlmî Dâru'l-ma'rife-i İblâğ, Peşâver Pâkistân, Uzunluk: 24.8 cm, genişlik: 15 cm, Kalınlık: 4 cm.
4. Şerh-i Beyteyn-i Mesnevi-yi Celâleddîn Belhî, ez Serdar-ı Mihr Dil Han-ı Meşrikî, tertip ve tashih Pohand Abdulhay Habîbî, neşrkerde-i Akademi-yi Encümen-i Tarih ve Edeb-i Afğânistân 1351(1973), Matbaa-i Devleti 40 sahife, Uzunluk: 23 cm, genişlik: 16.5 cm, Kalınlık: 0.3 cm.
5. Ez Belh Tâ Konya, eser Ustâd Halilullah Halîlî, muhtemm Habîb Nevâyî, be münâsebet-i heft sedümîn sâlgire-i Mevlânâ Celâleddîn Belhî, çâp-ı matba-i Kâbil, sâl-ı 1380 şemsî, 26 sahife, Uzunluk: 26 cm, genişlik: 19 cm, Kalınlık: 0.4 cm.
6. Neynâme, tahşiye ve ta'lîk Ez Ustâd Halilullah Halîlî, de Afğânistân Cumhûri-i Devlet de İttılaatu ev Kültür Vezâret de Târih ev Edeb Tûlene Afğânistân Akademi 190 sahife, Uzunluk: 24 cm, genişlik: 17 cm, Kalınlık: 1.5 cm.
7. Mevlânâ Belhî ve pedereş, Te'sîr-i Mesnevi-i Mânevî ber Maarif, Risâle-i Dr. Mirmen Mahbûb Sarac, Kâbil 1340 Hicrî Şemsî, 20 sahife, tul: 20 santim, arz: 15 santim, barîkî: 1 santim, Uzunluk: 20 cm, genişlik: 15 cm, Kalınlık: 1 cm.
8. Fîhi mâfîh be lisan-ı Peştu, Mevlâna Celâleddîn Muhammed Belhî, neşr: de Afğânistân İslâmî Cumhuriyet de İttılaatu ev Ferheng vezaret-Kâbil 1376, hicrî şemsî, Habib Hûsâ, Nazenin Halim, Muhammed Asif Ahmed Zey, Muhammed Zâkir Zeki, Harun Hasan, Mirveys Fazlî, 208 sahife, Uzunluk: 21 cm, genişlik: 13 cm, Kalınlık: 1.2 cm. (Peştuca)

9. Mevlânâ Celâleddîn Belhî Rumî, Rubailer, Dr. Şefika Yarkın Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Belhî Toğilgeni 800. Yılığın münasebeti bilen Kâbil, 1376, 159 sahife, Uzunluk: 21 cm, genişlik: 14 cm, Kalınlık: 1.4 cm. (Özbekçe)
10. Mevlânâ ve efkâr-ı o, telif: Şemsî Mevlânâ Şiblî Nu'mân, tercüme: Hafız Rabia Nûristânî, mahall-i çap: Peşâver 1382 hicrî şemsî, merkez-i neşerât-ı Said, 202 sahife, Uzunluk: 21 cm, genişlik: 13 cm, Kalınlık: 1 cm.

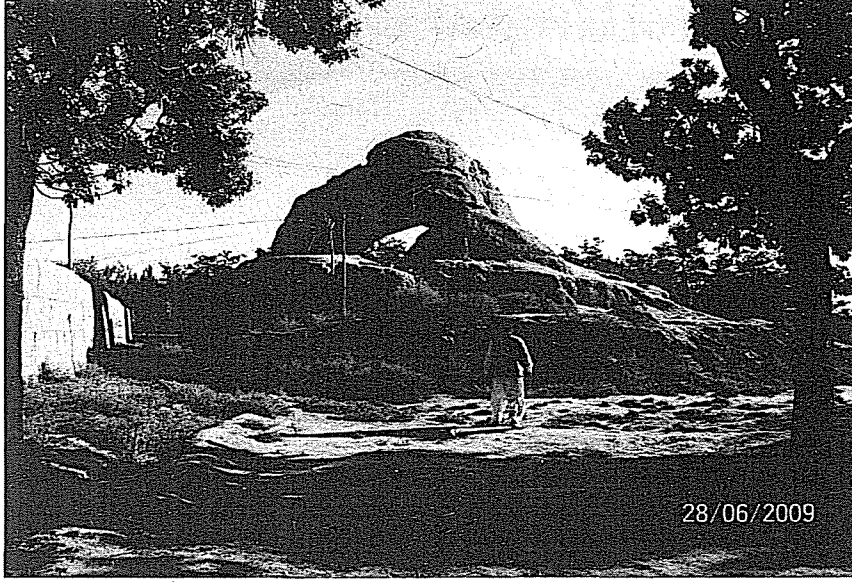
KAYNAKLAR:

- Gubâr, Mîr Gulâm Muhammed, **Afgânistân Der Mesîr-i Tarih (Tarih Boyunca Afganistan)**, Meyvend Yayını, Kabil, 2009.
- Gubâr, Mîr Gulâm Muhammed, **Târih-i Coğraya-yi Afgânistân (Afganistan'ın Coğrafya Tarihi)**, Meyvend Yayını, Kabil, 2007.
- Hâşimî, M.H, **Târih-i Muhtasar-i Kitaphânehâ Der Afgânistân (Afganistan'daki Kütüphanelerin Kısa Tarihi)**, Sayarek Kütüphanecilik Yayını, Peşaver Pakistan, 2004.
- Helik, Salih Muhammed, **Târih-i Edebiyât-ı Belh ez Kohenterîn Rûzgârân Tâ Evâil-i Sede-i Bist u Yekum, (Belh Edebiyatı Tarihi, Eski Zamanlardan 21.Yüzyılın İlk Yıllarına Kadar)** Belh Yazarlar Birliği Yayını, Afgan Mesleki Basım Evi, Kabil, 2008.
- Katalâk Pohantûn-i Kâbil, (Kabil Üniversitesi Tanıtım Kitabı)**, Kabil Üniversitesi Basım Evi, Kabil, 1978 – 2000.
- Muceddidî, Hazreti Allâme Abdülhak ve Muceddidî, Fazlullah, **Hakikat-i Tevârih-i Afganistan ez Emîr-i Kebîr tâ Rehber-i Kebîr (1833–1978 Arası Afganistan'ın Gerçek Tarihi)**, Meyvend Yayını, Kabil, 2008.
- Sâfî, Lütfullah, **Coğrafyâ-yi Umûmi-yi Afgânistân (Afganistan'ın Genel Coğrafyası)**, Sayarek Kütüphanecilik Yayını, Peşaver-Pakistan, 1998.

FOTOĞRAFLAR

Kabil Milli Kütüphanesi'nde Mesnevi Dersleri

Afganistan'ın Belh şehrinde Mevlânâ'nın babası Bahâ-i Veled'in medresesi veya dergâhı olduğu söylenen yapı